

do potpune izmjene životnih uvjeta tog kraja, o pokretu za osnivanje dječjih vrtića novog tipa u Zapadnoj Njemačkoj, o kampanjama za rastavu braka u Italiji, za očuvanje prirodnog ambijenta i za »prava vojnika«, kao i o raznim autonomističkim pokretima, posebno u Francuskoj. Prikazan je, također, pokret za oslobođenje žene u zemljama zapadne Evrope, koji se s vremenom pretvorio u pokret za društvenim promjenama uopće.

U bilješci na kraju knjige autor kaže da se još ne mogu donijeti neki definitivniji zaključci o novim ljevicama. Ipak, ističe da su ti novi pokreti i novi načini otvaranja političko-teorijskih horizonata bili posljedica atomske bombe i rata u Vijetnamu i da su predstavljali odgovor na »imobilizam« političkih snaga tradicionalne ljevice u odnosu prema razvijenom industrijskom društvu te doveli do »antiautoritativnog napada na birokratsko i centralizirano vođenje države, partije i institucija«. Prema autoru, nove ljevice rodile su se upravo onda kada se teoretiziranjem o »kraju ideologija« i o »depolitiziranju društva« težilo za tim da u zapadnoj Evropi i Americi prevlada ideologija, prodirući čak i unutar ljevice. Novi pokreti nastali između 1958. i 1965. predstavljali su odgovor na te pojave ne samo nekih malobrojnih avangarda i grupa nego i širih slojeva, tako da se postavilo čak pitanje može li lenjinizam ostati direktivna linija i metoda revolucionarnog procesa u razvijenim kapitalističkim zemljama. Autor spominje, također, da su se 1968. godine gotovo u svim zapadnoevropskim zemljama pojavile, da bi se zatim ugasile, dvije velike nade: prva, da se rušenjem tadašnjeg poretka može dovesti do brzoga revolucionarnog procesa, i druga, da se mogu izgraditi nove revolucionarne snage koje bi mogle zamijeniti tradicionalnu ljevicu.

Knjiga M. Teodorija obrađuje novu problematiku i složenu materiju, pa je valja i shvatiti samo kao prvi ozbiljniji pokušaj da se prikaže geneza i razvoj novih ljevice u zapadnoj Evropi. Riječ je o jednom povijesnom fenomenu karakterističnom za period hladnog rata koji u svom razvitku nije još završen. Sudeći po terorističkim akcijama nekih ljevičarskih grupa u Njemačkoj i Italiji 1976–1978. godine, moglo bi se čak zaključiti da nove ljevice oživljavaju i da su u novoj fazi svoje aktivnosti. Stoga je o njima teško već sada dati neku objektivniju prosudbu. No, knjiga »Povijest novih ljevice u Evropi 1956–1976«, pisana s mnogo akribije i pronicljivosti, može ipak pružiti solidnu osnovu za daljnja proučavanja toga važnog povijesnog fenomena našeg vremena.

Dragovan Šepić

*MUSTAFA IMAMOVIĆ, Pravni položaj i unutrašnji politički
razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914,
Sarajevo 1976, 274 str.*

Svoje djelo, koje, kako je istaknuo, ima osnovnu zadaću da u okviru provizornoga državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine u periodu 1878–1914. pokuša utvrditi oblike i »zakovitosti« razvoja bosanske građanske politike, Imamović je komponirao od pet većih cjelina. To su Državnopravni položaj

BiH nakon okupacije 1878. (12–69), Politički odnosi u BiH nakon okupacije (69–128), Formiranje i politika modernih građanskih političkih pokreta (128–182), Aneksija i Ustav Bosne i Hercegovine (182–221) te Politički razvitak i ustavni poredak u BiH 1910–1914. (221–253). U strukturu djela uklopljeni su, osim navedenih poglavlja, i Uvod (5–12), Zaključci (259–265) i Indeks (265–271).

Razdoblje austrougarske uprave, naglasio je autor u Uvodu, bez sumnje je jedan od najznačajnijih perioda u novijoj povijesti Bosne i Hercegovine. Prije svega zbog toga što je u toku tih četrdesetak godina Bosna i Hercegovina pretrpjela goleme promjene, i na ekonomskom polju i na planu kulturnoga i političkoga života, kojima je stvorena solidna podloga za prodor modernih kapitalističkih društvenih odnosa.

Austrougarska politika u Bosni i Hercegovini izazvala je, dakle, duboke promjene na svim područjima društvenog života, iako one, konstatira Imamović, nisu bile sasvim korjenite. Autor to nastoji objasniti time što je Austro-Ugarska punih tridesetak godina bila prisiljena čekati na međunarodno priznanje njene uprave u Bosni i Hercegovini, te da upravo zbog svoga nereguliranog statusa prema okupiranom području i međunarodnih sukoba na jednoj, te zbog mnogobrojnih unutrašnjih društvenih i nacionalnih suprotnosti na drugoj strani, nije mogla riješiti probleme koje je nakon okupacije zatekla u Bosni i Hercegovini.

Austrougarska politika, prema Imamovićevom mišljenju, bitno je utjecala na formiranje modernih građanskih političkih i kulturnih pokreta konstituiranih na vjersko-nacionalnoj osnovi. Ali, upozorio je autor, državnopravni provizorij diktirao je politički život u kojem su muslimanski, srpski i hrvatski građanski pokreti imali različite državnopravne programe i nisu mogli funkcionirati kao organizirane građanske stranke.

U nastojanju da odgovori na postavljeno istraživačko pitanje, a smatrajući da nije moguće shvatiti razvoj bosanske građanske politike ukoliko se prije toga ne razmotri problem državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine, Imamović je u prvom poglavlju pokušao definirati status Bosne i Hercegovine 1878–1914. U vezi s time, istakao je kako je Bosna i Hercegovina u razdoblju austrougarske uprave imala poseban pravni položaj koji se temeljio na članu XXV Berlinskog ugovora i na Carigradskoj konvenciji. Državnopravni položaj Bosne i Hercegovine, smatra autor, nije moguće potpuno odrediti, a da se ne osvijetli, prvo, problem suvereniteta, drugo, položaj Bosne i Hercegovine u ustavnom i političkom sistemu Austro-Ugarske Monarhije te problem državljanstva, odnosno pitanje pravnog statusa stanovništva Bosne i Hercegovine.

Što se tiče položaja Bosne i Hercegovine u dualističkom sistemu Monarhije, Imamović iznosi posebnu tezu u vezi s tim što Bosna i Hercegovina nije pripadala ni austrijskom ni ugarskom dijelu Monarhije. Uzimajući u obzir složenu i specifičnu strukturu njenog pravnog sistema po kojem se bitno razlikovala od ostalog područja Monarhije, Bosna i Hercegovina se može interpretirati kao treća država u Monarhiji, smatra autor, no naglašava pri tome da Bosna i Hercegovina nije imala vanjska obilježja države jer je bila u potčinjenom položaju i prema Austriji i prema Ugarskoj.

Razmatrajući problem suvereniteta, Imamović je pokazao kako je Turska *de iure* imala suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom, no kako je taj suverenitet, s obzirom na to da se stvarna vlast nalazila u rukama Monarhije, u unutrašnjem životu Bosne i Hercegovine bio praktički sasvim bez značenja. Uz pitanje suvereniteta autor je vezao i problem državljanstva stanovništva Bosne i Hercegovine, koji, zaključuje Imamović, ostaje otvoren iz razloga što prema definiciji državljanstva, kao pravnog pojma, stanovnike Bosne i Hercegovine nije moguće smatrati ni državljanima Monarhije ni državljanima Turske, zbog toga što nisu uživali ona građanska i politička prava koja su imali stanovnici Austro-Ugarske, odnosno Osmanlijskog Carstva.

Napokon, potrebno je istaknuti da je autor definirajući državnopravni položaj Bosne i Hercegovine uzeo u obzir njen pravni i financijski sistem, agrarno pitanje, te probleme upravnopolitičkog režima.

U narednom poglavlju s naslovom »Politički odnosi u BiH nakon okupacije«, Imamović piše o počecima nacionalno-političkih pokreta u Bosni i Hercegovini prateći njihov razvoj, međusobne odnose te njihove odnose prema Monarhiji od okupacije do trenutka kad ti pokreti počinju prerastati u organizirane stranke.

Izuzetak donekle čini problem »bošnjaštva« kojim autor i počinje ovo poglavlje. Prije svega zbog toga što je bošnjaštvo s jedne strane predstavljalo službenu politiku vladajućih faktora Monarhije, koja se suprotstavljala srpskom i hrvatskom nacionalnom pokretu, a s druge ono je značilo mogućnost za nacionalnu samoidentifikaciju dijela Muslimana. U svom se pokušaju izazivanja osjećaja zemaljske bosanske posebnosti u stanovništvu službeno bošnjaštvo opravdavalo i tradicijom, nastojeći pri tome da postigne ravnotežu među vjeroispovijestima i nacionalnostima kako bi se učvrstila pozicija Monarhije u okupiranoj zemlji. Ali nastojanja bosansko-hercegovačke uprave da izgradi osjećaj bosanske posebnosti nisu uspjela jer nisu naišla na odjek najvećeg dijela Muslimana, a treba svakako istaknuti da su se takvoj politici Monarhije žestoko odupirali i hrvatski i srpski nacionalni pokret.

U okviru ovog poglavlja Imamović je, kao što smo već istakli, nastojao prikazati genezu političkog života srpskog i hrvatskog građanstva, i politički razvoj Muslimana nakon 1878.

Osvrćući se, kako je napisao, na bitne momente u razvoju srpske građanske politike do završetka borbe za crkveno-školsku autonomiju, autor je, kao prvo, upozorio na pogrešnu interpretaciju političkog razvoja srpskog građanstva.

U starijoj, a i u novijoj historiografiji taj se proces uglavnom tumačio kao homogena, kontinuirana borba protiv austrougarske vlasti. To, međutim, upozorava autor, ne može biti točno jer valja uzeti u obzir da srpsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini nije bilo klasno jedinstveno. On ističe kako je najutjecaj-niji dio srpskog građanstva surađivao s režimom, no ne dovodi u pitanje tezu da je srpsko građanstvo, usprkos tome što je vodilo oportunističku politiku, željelo, kao i seljaštvo, rješenje agrarnog pitanja i sjedinjenje sa Srbijom.

Prateći genezu pokreta za autonomiju crkve i prosvjete, Imamović je istaknuo kako je riječ o pokretu bogatijih slojeva srpskoga gradskog stanovništva kojima su pitanja crkve i školstva predstavljala tek sredstvo, dok su ciljevi njihove borbe, kako je naglasio, bili politički — slabljenje austrougarske vlasti na okupiranom području da bi se u povoljnom trenutku moglo izvršiti ujedinjenje

sa Srbijom. Potrebno je također istaknuti da autor stoji na stajalištu da borbu za crkveno-školsku autonomiju valja shvatiti i kao pokret čiju je pozadinu predstavljala borba za političku autonomiju Bosne i Hercegovine koja se oslanjala na savez s Muslimanima.

Pišući o političkom razvoju hrvatskog građanstva, u kojega je proces nacionalnog konstituiranja tekao sporije nego kod Srba, Imamović je nastojao pokazati kako razvoj hrvatske građanske politike u Bosni i Hercegovini predstavlja veoma složen proces diferencijacije između dviju struja — klerikalne i građansko-liberalne povezane s franjevcima, koje su se međusobno sukobljavale.

U vezi s problemom političkog razvoja Muslimana nakon 1878, Imamović je konstatirao kako u Bosni i Hercegovini u periodu od okupacije pa sve do početka pokreta za vjersko-prosvjetnu autonomiju (1899) među muslimanskim stanovništvom nije bilo značajnijih političkih gibanja. Izuzetak u neku ruku predstavlja veoma snažan proces emigracije muslimanskog stanovništva u Tursku koji je, prema autoru, bio izazvan teškim ekonomskim prilikama. Borbom za vjersko-prosvjetnu autonomiju, smatra Imamović, ujedno je započeo proces političkog organiziranja Muslimana. Pokret za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju, koji je izrastao iz nastojanja Muslimana da očuvaju svoju samobitnost u okviru Habsburške Monarhije, naišao je, usprkos nastojanjima vlade da od njega odvoji seljaštvo, i bez obzira na to što nije uspio privući mladu inteligenciju, na širok odjek među muslimanskim stanovništvom. Bitno je također istaknuti da je već na samom početku pokreta došlo do suradnje sa srpskim pokretom za crkveno-školsku autonomiju. Što se tiče karaktera te suradnje, Imamović smatra da su srpski građanski političari pružali podršku muslimanskom pokretu za vjersko-prosvjetnu autonomiju, nastojeći time u suradnji s Muslimanima stvoriti oslonac za ostvarenje vlastitih interesa.

U trećoj glavi svoga djela, koja nosi naslov »Formiranje i politika modernih građanskih političkih pokreta«, Imamović piše o stvaranju organizacija stranačkog karaktera, pripisujući njihovo konstituiranje promjeni austrougarske politike nakon 1903. Potrebno je istaknuti da kratko vrijeme nakon okupacije u Bosni i Hercegovini započinje politički život u toku kojeg se nisu mogle stvoriti prave političke stranke, ali je tekao proces povezivanja u nacionalno-konfesionalne organizacije unutar kojih je bilo različitih političkih struja. To su bile muslimanska organizacija pod vodstvom begovata, srpska pod vodstvom građanstva i hrvatska pod vodstvom građanstva, franjevac i svjetovnog svećenstva.

U preposljednjoj glavi svoje knjige, koja nosi naslov »Aneksija i Ustav Bosne i Hercegovine«, autor je detaljno razmotrio pitanje aneksije Bosne i Hercegovine, stavljajući pri tome poseban akcent na stavove političkih grupacija prema aneksiji, te na pitanje uvođenja ustava, dok je u posljednjoj glavi, pod naslovom »Politički razvitak i ustavni poredak u BiH 1910—1914«, nastojao objasniti djelovanje političkih organizacija u Bosanskom saboru.

Na kraju, potrebno je istaknuti da knjiga M. Imamovića predstavlja prvi pokušaj da se politički događaji u Bosni i Hercegovini nakon okupacije izlože s obzirom na sve tri nacionalno-konfesionalne grupe podjednako. U različitim prilogima do sada je u centru pažnje uvijek bila jedna od tih zajednica, dok su ostale dvije ostajale po strani.

Dotičući se njihova karaktera i njihovih međusobnih odnosa, autor je upozorio na niz činjenica koje do sada nisu bile uočene. Značajno je pri tome da Imamović stavlja na dnevni red hipoteze koje zacijelo mogu koristiti daljnjem istraživanju, ali isto tako mogu izazvati konfrontaciju mišljenja. Npr., on smatra da okupaciju i aneksiju Bosne i Hercegovine ne valja promatrati samo s gledišta primjene politike »Drang nach Osten« nego i s obzirom na promjene koje su koristile unutarnjim snagama. Misli na industrijalizaciju, pri čemu je islamskom stanovništvu bilo moguće sačuvati svoju kulturu i smatra da je to omogućilo održanje islamskog stanovništva na Balkanskom poluotoku nakon što je Turska izgubila gotovo sve svoje posjede na Balkanu. Zatim pretpostavlja da je austrougarska uprava, uza sva svoja ograničenja, ipak koristila »ideji bosanskohercegovačke autonomije i državnosti« (str. 260).

Naposlijetku potrebno je istaknuti njegovo mišljenje da je austrougarska uprava 1903–1914. zapravo pomogla učvršćenju pojedinih nacionalnih zajednica.

Mario Strecha

REVOLUCIONARNI RADNIČKI POKRET U ZRENJANINU

1918–1941, Novi Sad 1976, 2971 str.

Dr Danilo Kecić i dr Milenko Palić, obojica naučni suradnici Instituta za izučavanje istorije Vojvodine iz Novog Sada, zahvaljujući i naporima Skupštine opštine Zrenjanin, koja je štampala četiri sveska zbornika, obavili su solidan posao u izdavanju građe o razvoju komunističkog pokreta, političkog i sindikalnog, u razdoblju između dva svjetska rata, u jednom od radničkih centara Vojvodine, Zrenjaninu. Građa s naslovom *Revolucionarni radnički pokret u Zrenjaninu 1918–1941.* godine ima četiri sveska s ukupno 2971 stranicom. Već taj opseg upućuje na to da su Kecić i Palić prikupili sve, ili gotovo sve, što neposredno ili posredno govori o djelovanju, politici, organizaciji komunističkog pokreta, odnosno KPJ i organizacija pod njezinim utjecajem ili akcija pod njezinim utjecajem u današnjem Zrenjaninu (grad se do 1935. godine nazivao Veliki Bečkerek, a zatim do 1941. Petrovgrad) i njegovoj okolici. Riječ je, dakle, o pothvatu izvedenom solidno i uz pomoć društvenih organizacija što može biti rješenje i za druge slične akcije prikupljanja i objavljivanja povijesne građe.

Četiri sveska zbornika određena su vremenskim granicama s tim što je D. Kecić pripremio i obradio građu u prvom, trećem i četvrtom svesku i to ovako: I svezak odnosi se na razdoblje 1918–1921, III svezak na 1935–1937, a IV na 1938–1941. D. Palić obradio je građu za drugi svezak koji se odnosi na razdoblje 1922–1934. Obojica autora ujednačili su pristup, pa u svakom svesku postoji predgovor, uvodna rasprava, dokumenti kronološki poredani unutar razdoblja o kojem se govori u pojedinom svesku, registri imena mjesta i ličnosti koji se u svesku spominju, te sadržaj s kratkim registima dokumenata također za svaki pojedini svezak. Autori su u uvodnim raspravama, služeći se literaturom